

41.

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 4. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

41.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
4. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3654/4
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 187/4

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ZME

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle niversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN:2667-8845

Kapak Fotoğrafı : Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA
Krtik Tepe Kültürü
Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil zme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

Özlem ÇEVİK, Osman VURUŞKAN, Burhan GÖZ, Cem ÖZTÜRK Ulucak Höyük 2017-2018 Yılı Kazı Çalışmaları	1
Rafet ÇAVUŞOĞLU, Hanifi BIBER, Hakan YILMAZ, Sinan KILIÇ, İsmail COŞKUN, Cem HAYDAROĞLU Van Çavuştepe Kalesi ve Urartu Nekropolü 2018 Yılı Çalışmaları.....	17
Recai KARAHAN, Mehmet KULAZ Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı 2018 Yılı Çalışmaları	31
Roland R.R. SMITH Aphrodisias 2018	45
Rüstem ASLAN 2018 Yılı Troya Kazı Sonuçları.....	69
Sait BAŞARAN, Stefan KARWIESE, Helmut BRÜCKNER, Anca Christina DAN, Bahar MERGEN, Gülnur KURAP 2018 Yılı Ainos Kazı Çalışmaları.....	81
Scott BRANTING, Sevil BALTALI TIRPAN, Joseph LEHNER, Dominique LANGIS-BARSETTI, Tuna KALAYCI, Nilüfer YÖNEY, Burak ASİLİSKENDER, Sarah R. GRAFF, Lucas PROCTOR Kerkenes 2018	99
Sema DOĞAN, Ebru Fatma FINDIK, Vera BULGURLU Aziz Nikolaos Kilisesi 2018 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları	117
Serap YAYLALI, Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN, Yılmaz AKKAN Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2018 Yılı Kazı Çalışmaları.....	129
Serdar AYBEK, Burak ARSLAN, Yılmaz BALIM, Umut CANSEVEN Metropolis Arkeolojik Araştırmaları, 2018	151
K. Serdar GİRGİNER, Özlem OYMAN-GİRGİNER, M. Furkan TUFAN, Ayça GERÇEK, Hakan GERÇEK, Erkan DÜNDAR, M. Cem FIRAT 2018 Yılı Tatarlı Höyük Kazıları	171
Sevinç GÜNEL, Nesligül KANBER, Tolga Kaan KIYAK Çine-Tepecik Höyüğü 2018 Yılı Kazıları.....	185

Soner ÖZEN	
2018 Yılı Kaunos Araştırmaları.....	201
Şahin YILDIRIM	
Tios-Tieion 2018 Yılı Kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları.....	219
Şahin YILDIRIM	
Satala 2018 Yılı Kazı Çalışmaları	231
Şengül AYDINGÜN, Şeniz ATİK, Haldun AYDINGÜN, Ülkü KARA, Ayberk ENEZ, Dürdane KAYA	
Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları 2018 Yılı Çalışmaları	243
Şevket DÖNMEZ, Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT, Mona SABA, Salih KAYMAKÇI	
Oluz Höyük Kazısı Onikinci Dönem (2018) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar	257
Taner KORKUT, Çilem UYGUN, Bilsen ÖZDEMİR	
Tios 2018 Kazı Etkinlikleri	277
Timur DEMİR, Makbule EKİCİ	
Yenice Höyük 2018 Ve Tabakalanmaya Yönelik Değerlendirmeler.....	295
İbrahim Tunç SİPAHİ, Öznur OTLU	
2018 Yılı Eskişehir Kazısı	305
Turan EFE, Murat TÜRKTEKİ, Erkan FİDAN, Fatma ŞAHİN, Sinem TÜRKTEKİ, Deniz SARI	
Küllüoba Kazısı 2018 Yılı Sonuçları	317
Turgut Hacı ZEYREK, Ali Nadir ZEYREK	
Kastabala Kazı Çalışmaları 2018	331
Ümit AYDINOĞLU	
Uzuncaburç/Diocaesarea Antik Kenti Kazısı 2018	345
Vasıf ŞAHOĞLU, Hayat ERKANAL, Ümit ÇAYIR, Ümit GÜNDOĞAN,	
Mustafa İNCİRLİLİ, İrfan TUĞCU, Ramazan GÜLER	
Çeşme-Bağlararası 2018 Yılı Kazı ve Araştırmaları.....	357
Vecihi ÖZKAYA, Feridun S. ŞAHİN	
Körtik Tepe Kültürü Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi.....	375

Vedat KELEŞ, Hasan KASAPÖĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ, Hazar KABA, Kasım OYARÇİN, Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPÖĞLU, Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ, Enver AKIN, Soner ÖZMEN Parion 2018 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları.....	391
Vuslat Müller-KARPE, Andreas Müller-KARPE Kayalıpınar-Samuha 2017 ve 2018 Kazıları	415
B. Yelda OLCAY UÇKAN, Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN, Muradiye ÖZTAŞKIN, Seçkin EVCİM, Öğül Emre ÖNCÜ Olympos Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları	429
Yusuf ALBAYRAK Soğmatar Nekropolü 2018 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları	451
Yusuf SEZGİN, Mesut EROĞLU, Baykal BAŞDEMİR, Ayşe ÇELEBİ, Furkan ZIH, Burkay KIZILBUĞA Aigai (Aiolis) 2018 Yılı Çalışmaları.....	465
S. Yücel ŞENYURT, Atakan AKÇAY, İlkey AKLAN, Mehmet CEVHER, Seda KARA Ovaören 2018 Yılı Kazı Çalışmaları	487
S. Yücel ŞENYURT, Atakan AKÇAY, Umut ZOROĞLU, A. Emirhan BULUT, Leyla YORULMAZ, S. Okan AKGÖNÜL Kurul Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları.....	505
Zafer DERİN İzmir- Yeşilova Höyüğü 2016-2018 Yılı Çalışmaları	525
Zekai ERDAL, Mehmed Cabir ALPER, Şerif TÜMER, İlker GÜMÜŞ, Veynel AĞRAK Siirt/Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 Ada, 28 Parsel Kurtarma Kazısı 2018	549
Zeliha DEMİREL GÖKALP, A. Ceren EREL, Nikos TSIVIKIS, Hasan YILMAZYAŞAR, Mehmet KURT 2018 Yılı Amorium Kazıları	567
Celal ŞİMŞEK 2018 Yılı Laodikeia Çalışmaları.....	579

SIİRT/TILLO İLÇESİ ZİYARETLER (FAKİRULLAH) MAHALLESİ 130 ADA, 28 PARSEL KURTARMA KAZISI 2018

Zekai ERDAL*
Mehmed Cabir ALPER
Şerif TÜMER
İlker GÜMÜŞ
Veysel AĞRAK

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.05.2018 tarih ve 51337267-160.02.02-E.399484 sayılı yazısına istinaden Siirt, İli Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 Ada, 28 Parsel'deki tescilli tarihi mezarlık alanında, Batman Müze Müdürlüğü başkanlığında ve heyet üyelerinin de katılımıyla 05/06/2018 tarihi itibariyle kurtarma ve temizlik kazısı başlanmıştır. Kurtarma ve temizlik kazısı 25/12/2018 tarihi itibariyle sonuçlandırılmıştır.

Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 27.07.2018 tarih ve 44821064-165.02.03-E.632689 sayılı yazısı ve eki 25.07.2018 gün ve 5952 sayılı karar (Dosya No: 56.05/6)'a istinaden tarihi mezarlık alanındaki temizlik ve kazı çalışması sonucunda tarihi mezar ve mezar taşlarına yapılan restorasyon ve konservasyon çalışmaları ekip üyesi Restoratör Veyssel Ağrak sorumluluğunda yapılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zekai ERDAL, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. zekaierdal@artuklu.edu.tr
Uzman Mehmet Cabir ALPER, Batman Müze Müdürlüğü, Batman/TÜRKİYE. mcabir-alper@hotmail.com
Arş. Gör. Şerif TÜMER, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. serif_tumer@hotmail.com
İlker GÜMÜŞ, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE. ilker_gumus_88@hotmail.com
Restoratör Veysel AĞRAK, Batman Müze Müdürlüğü, Batman/TÜRKİYE. veysellagrak@gmail.com

KAZI ÖNCESİ MEZARLIĞIN DURUMU

Etrafı yüksek bir duvarla çevrili olan mezarlık kendi içinde 6 adadan oluşmaktadır. Adalar belediye tarafından yapılan parke taş kaplamalı bir yol ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu adalardan sadece üç tanesinde taşınmaz kültür varlığı niteliğinde tarihi mezarlar bulunmaktadır. Mezarlıkta hala gömü devam etmektedir. Tarihi mezarlar kalker taş malzemedен yapılmış iken, güncel mezarlar mermer malzeme ile yapılmıştır (Çizim: 1; Resim: 1).

Hem boş alanlarda hem de tarihi mezarların arasında da yeni mezarları görmek mümkündür. Yeni mezarlar yapılırken eski mezarlara zarar verildiği tespit edilmiştir.

Mezarlıktaki esas tahribat Vandalizm kaynaklıdır. Bilinmeyen bir zaman diliminde insan eli ile ve bilinçli bir şekilde mezar taşlarının tahrip edildiği açıkça görülmektedir. Aynı zamanda her bir gömü olayında eski mezarların pehle, baş yada ayak taşlarının tamamı veya parçalayarak bir kısmı yeni kabirde kullanılarak tahribatın farklı bir boyutu kazılar sonucu ortaya konmuştur.

İnsan tahribatının yanı sıra incir, sumak gibi ağaçlar tarafından yapılan tahribatlarda söz konusudur. Özellikle mezarlık orta alanının kuzeyindeki büyük incir ağacı hem mezarları hem de duvarları tahrip etmiştir. Güney alanda ise sumak ağaçlarının çok olması bu alandaki mezarları tahrip etmektedir (Resim: 1).

Tillo'daki mezarlıklar hakkındaki ilk bilimsel çalışmalar Prof. Dr. Ali Boran başkanlığındaki bir ekip tarafından 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Akabinde ise Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğretim elemanlarından Dr. Mehmet Mutlu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde bu mezarlıktaki mezarların bir kısmı dahil edilmiştir¹.

Mezarlıktaki mezarlarla ilgili en geniş kapsamlı ilk çalışma 2009 yılında uzman Sanat Tarihçi Mehmet Cabir Alper tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir². Bu tezdeki bilgilerinde içinde olduğu son çalışma ise 2014 tarihli bir kitap çalışmasıdır³.

¹ Mehmet Mutlu, *Siirt Mezartaşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006.

² Mehmet Cabir Alper, *Aydınlar (Tillo) Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Van, 2012

³ Ali Boran, Abdülhamit Tüfekçioğlu, İrfan Yıldız, Zekai Erdal, M. Cabir Alper, *Tillo'daki Tarihi Eserler, daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2013.

Yukarıda zikredilen bilimsel çalışmalarda mezarlık içinde seçmece yapılmış ve ona göre bir düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalarda en fazla 36 adet mezar/taş *in-situ* halinde incelenmiştir.

İlk defa 2005 yılında incelenen ve kısmen belgelenen mezarlıktaki şahidelerin zaman içinde nasıl bir tahribata uğradığı 2009 yılındaki belgeleme ve sonrasında da 2018 yılındaki kazı çalışması ile aşama aşama belirlemek mümkündür. Aynı zamanda konumu değişen şahidelere zaman içinde mezarlığa gelen kişi yada kişiler tarafından müdahale edildiği de bu belgelemeler ile tespit edilmiştir.

Alaaddin'in baş şahidesinin batısındaki bir başka mezara ait şahide 2005 yılında, yerinden ayrılarak kuzey yönünde eğilmiş bir durumda iken 2009 yılındaki belgeleme de ise tekrar eski yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Mezarlıkta farklı bir uygulama şekli tespit edilmiştir. Bu uygulama özellikle tam yada kırık haldeki şahide yada pehle taşlarının devşirme olarak kullanılmasıyla yapılmıştır. Yan yana dizilen taşlarla kare yada dikdörtgen bir alan elde edilmiştir. Bu uygulama muhtemelen aynı aileye mensup kişilerin bir araya gömülmesi için yapılmış küçük aile mezarlığı şeklindedir.

KAZI ESNASINDA VE KAZI SONRASINDAKİ DURUM

Mezarlıkta ilk önce temizlik yapılmıştır. Sonrasında mezarlığı kaplayan tüm otlar mekanik yöntemlerle temizlenmiştir. Mezarlıkta gerek mezarların içinden ve arasında gerekse mezarların olmadığı boş yerlerde yabancı olarak yetişmiş sumak ve incir gibi odunsu bitkiler de yine mekanik yöntemlerle kaldırılmıştır.

Tüm ot ve odunsu bitkilerin temizlenmesinden sonra, kısmen toprak yüzeyinde olan kısmen de toprak içinde gömülerek kaybolmuş mezarların iyice ortaya çıkarılması için kazıya başlanmıştır (Çizim: 1-2; Resim: 1-3).

- Kazı ile birlikte kaidersiz mezarlardaki mevcut şahidelerinin süsleme ve yazılarının başlangıç seviyesine kadar kot seviyesine inilmiştir.

- Yine kazı ile birlikte kaideli kabirlerin, kaidesinin toprak yüzeyine oturduğu yere kadar kot seviyesine inilmiştir.

Tespit edilen 31 adet mezar orta alanda ise (OK) kuzeydoğu alanda ise (KA), güneybatı alanda ise (GA) şeklinde adlandırılarak numaralandırılmıştır.

Mezarlık içinde kabirler haricinde, cas harçlı ve moloz taş dolgulu duvar olgusu ile baldaken bir yapı uygulaması da görülmektedir.

Mezarlarda Yapılan Uygulamalar

- Şahide, pehle ve kaide gibi mezarı oluşturan unsurların sağlam olduğu kabirlere restorasyon amaçlı hiçbir müdahale yapılmamıştır. Bu tarz kabirlerde, sadece mekanik yada kimyasal metodlarla liken ve yosun temizliğine gidilmiştir.

- Şahidesi yada pehle taşlarından birisi yada bir kaç orijinal yerinde olmayıp hemen yanında, yan yatmış veyahut toprakta yatar vaziyette olan kabirlerde ise kaide seviyesine kadar mezarı oluşturan parçalar sökülmüştür. Akabinde kaide kontrol edilerek sağlam ise şahide ve pehle gibi parçalarda mekanik ve kimyasal metotlarla liken ve yosun temizliği yapılmış sonrasında da orijinal yerlerine yerleştirilerek kimyasal bazlı yapıştırıcılarla parçalar birbirine tutturulmuştur. Eğer kaidesi bozuk ve kullanılmayacak derece de parçalı ise benzer formda bir kaide yapılarak mezar yeni kaide üzerinde yükseltilmiştir (Resim: 4).

- Şahideleri ve pehle taşlarının büyük bir kısmı kırık olan çok fazla tahribata uğramış kabirlerde ise öncelikle mezar kaidesine kadar sökülmüştür. Sonrasında kırık ve eksik parçalar bulunarak uygun yerlerine kimyasal malzemelerle yapıştırılmış, üzerlerindeki liken ve yosun gibi maddeler temizlenmiştir. Eğer kaide sağlam değilse yeni kaide, veya kaidenin bozuk yada kırık olanları değiştirilerek elde edilen yeni kaide üzerine mezar yükseltilmiştir (Resim: 5-6).

- Eksik yada kırık haldeki mezarların taşları yerlerine yerleştirilirken yada yerleştirildikten sonra, kırık/eksik parçaları mezarlık alanı içinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen parçalar ise kimyasal ve mekanik yöntemlerle birleştirilmiştir.

- Mezarlığın orta alanın batısında bir duvar görülmektedir. Mezarlık her ne kadar kuzey-güney yönünde uzansa da batı yönünde eğimli bir forma sahip olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle orta alanda bu eğim kendini net bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda mezarlık alanı ilk oluşturulduğu dönemlerde ve ilk gömünün de bu orta alanda yapılmaya başlanmış olması nedeniyle bu alanın batısına bir duvar örülmüştür. Moloz taş ve kabayonu taş malzemedен inşa edilen duvarın harcı yerel bir malzeme olan castr. Üst kısmı yer yer sökülmüş ve yıkılmış olan duvar, orta alanın batıya doğru kaymasını önlemektedir (Çizim: 1-2; Resim: 7-8) .

- Temizlik kazısı sonrasında bu duvarın tek olmadığı, orta alanda başka duvarlarında mevcut olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak yeni tespit edilen bu

duvarlar eğimden kaynaklı toprak kaymalarını önlemek yerine, aynı aileye mensup kişilerin aynı alan içine defnedilmesi için bir aile mezarlığı şeklinde ele alınmış olmalıdır.

Orta alanın batısındaki duvar kuzey-güney yönünde 12.25 m. uzunluğunda olup ortalama 2.10 m. yüksekliğindedir. Kalınlığı ise 0.65 m.dir. Duvar, kuzey ucunda köşe yaparak doğuya doğru 18.30 m. uzunluğunda olup 0.65 m. kalınlığındadır. Duvar doğu ucunda köşe yaparak güney yönüne doğru 7.85 m. uzunluğunda devam etmektedir. Ortalama kalınlığı 0.55 m.dir. Duvar güney ucunda yeniden doğuya doğru 2.73 m. uzunluğunda bir kademelenme yaptıktan sonra tekrardan güney yönüne 4.40 m. daha uzanmaktadır. Bu duvarın ortasında doğuya doğru 6.63 m. uzayan bir duvar daha bulunmaktadır. Bu duvar doğu köşesinde güneye doğru 7.75 m. uzunluğunda devam etmektedir. Güney ucu parke yolun altında kalmış olup gerçek uzunluğu tespit edilememiştir.

Batıdaki 12.25 m. uzunluğundaki duvar güneyde köşe yaparak doğuya doğru 4.40 m. daha devam etmektedir. Bu duvarın doğu ucundan 5 m. güney doğusunda "S" formunda bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir. Bu duvar da doğu-batı yönünde 3 m uzunluğunda olup 0.45 m. kalınlığındadır. Doğ ucu köşe yapan duvar kuzeye doğru 2.20 m. devam ettikten sonra yeninde doğuya kademe yaparak 1.85 m. daha uzanmaktadır (Resim: 9).

Mezarlığın kuzeydoğu alanında ve köşede dört sütun ile sınırlandırılmış bir bölüm dikkati çekmektedir. 0.38x0.38 m. ölçülerindeki dört adet kare altlık üzerine 1.70 m. yüksekliğinde silindirik gövdeli sütun yükselmektedir. Sütunların kaide ve başlıkları köşeleri pahlı ve sade olup yine kare şeklinde olup 0.30x0.30 m. ebatlarındadır. İki sütun arasındaki mesafe 2.20 m. olup baldaken yapının kare bir forma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Başlıklarda oluk silme biçiminde dikdörtgen yivlerin olması sütunların metal malzeme ile birbirlerine bağlandığını göstermektedir. Üst örtüye sahip olup olmadığı belli değildir (Resim: 10-11).

Kırık ve dağınık haldeki sütunlar birleştirilmiş ve kaideleri üzerine dikilmiştir. İki parça halindeki sütunlardan bir tanesinin parçası komşu evin bahçesinde tespit edilmiş ve oradan alınarak mezarlıktaki yerine getirilmiştir.

MEZARLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Mezarların bir kısmı tahrip olması ve kabirdeki kişinin kimlik bilgilerinin olduğu şahidelerin ya kırık yada yerinde olmaması nedeniyle ölümlerin cinsiyet sayısını net bir şekilde vermek mümkündür değildir.

Mevcut kabirlerde aşağıdaki şekilde bir tipoloji tespit edilmiştir:

Baş-ayak şahideli ve pehle taşlı	60
Baş ayak şahideli ve prizmatik sandukalı	11
Doğrudan toprağıa gömülü şahideli	4
TOPLAM	75

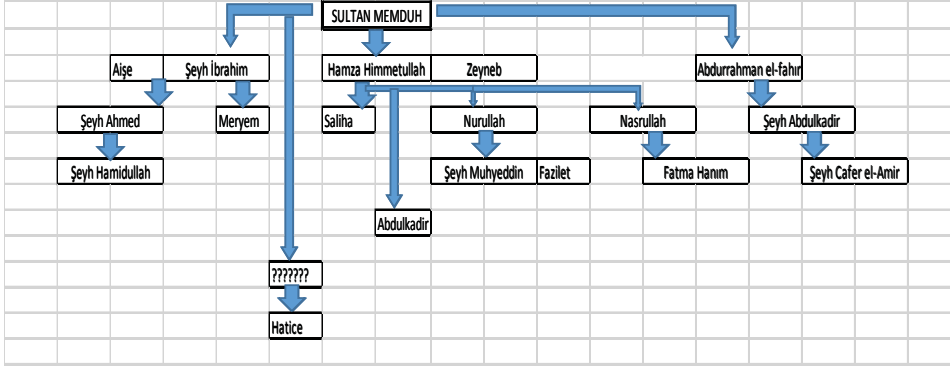
Bu mezarlık Tillo'daki önemli şahsiyetlerden birisi olan Sultan Memduh'un soyundan gelenler için kurulmuş olmalıdır. Zira mezarlığın orta alanındaki kabirler Sultan Memduh (1761-1847)'un soyunda gelen erkek ve kadınlara aittir. Zamanla aile bireylerinin yanı sıra Sultan Memduh'un müritleri ve sevenleri de buraya gömülmüştür. Günümüzde de hala gömü devam etmektedir. Önemi bir soydan gelenlere ait kabirlerin baş-ayak şahidelerinin en az bir yüzünde yada her iki yüzünde, pehle taşlarının dışarıya bana yüzlerinde kitabeler bulunmaktadır. şahidelerdeki kimlik bilgileri dedeleri Sultan Memduh'a gidecek şekilde şecere tarzında verilmiştir. Pehle taşlarında ise ya Sultan Memduh'a ait bir söz yada ölen kişiye veya ziyarete gelenlere ölüm yada ahiretle ilgili uyarı, istek, dua niteliğindeki sözler ile birlikte ölüm tarihi yer almaktadır (Çizim: 3).

Kitabelerde kullanılan dil Arapça olup yazılar celî sülüs hat ile kabartma tekniğindedir. Süslemelerde bitkisel motifler daha baskındır. Palmet, rumi, kıvrık dal, penç, yaprak kabirlerde görülen bitkisel motiflerdendir. Geometrik örgü, mühr-ü Süleyman, çok kollu yıldız, hilal geometrik motiflerdendir (Resim: 5-6-11).

Erkek kabirlerinin baş şahidelerinde kişinin sosyal yada dini statüsüne farklılıklar gösteren sarık ve fes görülmektedir.

Kadın mezarları ise baş şahidesinin iç yüzündeki, tokalı iri kemer, gerdanlık; dış yüzündeki tepelik ve tokalı örgülü saç belikleri ile dikkati çekmektedir.

Kabirlerdeki isimlerden Sultan Memduh'un soyundan gelenler ise:

RESTORASYON VE KONSERVASYON

Mezarlıktaki tahribatlar, zamanla geçirdiği sarsıntı/deprem ve yıkılmalar nedeniyle kabirlerin bünyesinde statik sorunlar meydana getirmiştir. Mezar taşında düşme, kırılma ve eğilme oluşmuştur, sandukalı mezarlarda sandukanın verdiği ağırlık ve basınç kuvveti veya Vandalizm sonucu sanduka, hemen altındaki pehle taşlarının yan yatması sonucu mezarda statik sorunlar oluşturmuştur.

Doğa olayı (yağmur, rüzgâr, don vb) atmosferik (kükürt dioksit, karbon dioksit, azot dioksit) ve gece gündüz sıcaklık farkının oluşması taşlarda fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalar neden olmuştur. Fiziksel; (strüktür çatlaklar, erozyon, taş kaybı, kırık, deformasyon, göçme) kimyasal; (tuzlanma, yüzeyde kristalleşme, kabuk atma, tozlaşma, renk solması) biyolojik; (liken, yosun, alg, kökü bitkiler, bitki kınası) bozulmalar tespit edilmiştir. Mezarlık alanın içinde çıkan köklü çalı ve odunsu bitkilerin oluşturduğu tahribat sonucu mezar taşlarının yerinde ayrılmış ve kısmı aşındırmaya yol açmıştır. Tespit edilen bozulmalar ve koruma müdahaleleri aşağıda sıralanmıştır.

Müdahale Sıralaması

- Toprak altında ve yüzeyde bulunan ve mezarları meydana getiren şahide, sanduka ve pehle taşı gibi parçaların numaralandırması yapıp, tek tek belgelenmiştir.

- Uygulama işleminde önce mezar içinde ve yakın çevresindeki köklü bitkiler, mezarla bağlantısı olmayan taş ve yabancı cisimler kaldırılarak çalışma alanı ortaya çıkarılmıştır.

- Ortaya çıkarılan duvar ve kalıntıları uygun örme ve harç malzeme kullanılarak sağlamlaştırılmıştır.

- Kireç taşının kimyasal yapısının özellikleri dikkate alınarak öncelikle mekanik yöntemler sonrasında da bozulmaya uygun kısmı kimyasal ürünler kullanılmıştır.

-Mezarlarda tespit edilen restorasyon ilkelerine uymayan yanlış eklemeler ve müdahaleler ortadan kaldırılmıştır.

- Mezarı ayakta tutan ancak kırık yada parçalı olan kaideler restorasyon ilkelerine uygun taş ve harç yöntemleri kullanılarak sağlamlaştırılarak ayağa kaldırılmıştır.

- Uygulama işlemlerinden sonra taşın yüzeyin dış etkenlerden korumak için yüzey koruyucu kullanılmıştır.

Mekanik Yöntemle Temizlik

Kireç taşının yumuşak yapısından dolayı mekanik temizlik kontrollü bir şekilde yürütüldü. Plastik fırçalarla taş yüzeyine biriken toprak ve toz birikintileri yumuşak dairesel hareketlerle yüzeyden uzaklaştırıldı. Kitabelerdeki harfler ile süslemeler arasında giren birikintiler bambu çubuğu ile temizlenerek ilk müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Taşın dış yüzeyinde oluşan yosun, liken gibi tabakalanmanın, taşın koruyucu patikasına inilmeden spatül ve bisturi gibi aletlerle yüzeyden uzaklaştırılmıştır.

Tarihi mezarlık alanında taş yüzeyinde oluşan kristalleşme(kireçleşme), kararma, liken ve alg oluşumlu mikrobiyolojik patına sonucu ortaya çıkan kararma, bitki kınası, renk solması tespit edilmiştir.

Kireç taşlarında çoğunlukla nem ve tuz çıkışına bağlı olarak tuz oluşumları gözlenmektedir. Tarihi mezarların onarımında kullanılan betonarme harcın bünyesindeki tuzun zamanla yeniden kusulması ve taşın yüzeyine akması sonucu da tuz çıkışları da görülmüştür. Tuzlanma temizliği, özgün renk ve dokunun ortaya çıkartılması bakımından gerekli ve önemli bir koruma işlemidir.

Tuzlanmanın farklı yöntemlerle temizlenmesi mümkün olmakla birlikte, Tillo tarihi mezarlık alanındaki kabirlerde “paketleme” yöntemi uygulanmıştır.

Reçine Bazlı Epoxy Kullanılarak Kırık Mezar Taşların Bileştirme İşlemi

Epoxy uygulama durumları ise numaralandırılan mezar taşlarının kırık yüzeyindeki kalker ve toz birikintiler uzaklaştırılarak, taş yüzeyinde herhan-

gi bir boşluğun oluşması durdurulup, her iki taşın taşın birleşmesini engelleyen durum ortadan kaldırılmıştır. Mukavemeti artırmak için yapıştırıcıya aerosil maddesi katılarak akışkan epoxy hafif katılaşmakta ve böylece epoxy akıntının taş yüzeyine bulaşması engellenmiştir.

Kırık ve dağının haldeki bir çok şahide ve pehle taşı bu şekilde birleştirilerek mezarlar ayağa kaldırılmıştır (Resim: 4).

Karbon Fiber Çubuk Kullanılarak İçten Kenet İle Bağlama

Birbirine bağlanacak iki kırık parçanın öncelikle deformasyona uğramış ve kenet kullanılacak genişlikte bir yüzeye sahip olması gerekmektedir. Kenet kullanılmasının temel amacı taşın, kırık diğer parçanın ağırlığını taşıyamaması ve epoxy yapıştırıcının etkisiz kalmasıdır. Ayrıca karbon fiber çubukların kullanılmasında korozyon oluşumu görülmez ve çelik kenet gibi taşı patlatma olasılığı da yoktur.

Tillo tarihi mezarlıktaki şahide ve pehle taşlarının bir kısmının genişlik ve dayanıklıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Tahrip olmuş mezarlarda şahide-kaide, şahide gövdesi-kırık şahide parçası, pehle-kaide, pehle-kırık pehle parçasında karbon fiber çubuk kullanılmıştır.

SONUÇ

06 Haziran-25 Aralık 2018 tarihleri arasında Siirt İli, Tillo İlçesi Ziyaretler (Fakirullah) Mahallesi 130 ada, 28 parseldeki tescilli tarihi mezarlık alanında gerçekleştirilen temizlik ve kurtarma kazısı sonrasında mevcut 36 mezar haricinde kısmen sağlam 39 adet mezar/shahide daha ortaya çıkarılmıştır. Bunların haricinde de kırık ve parçalanmış halde 154 tane şahide ve pehle taşı parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca mevcut 70 adet güncel mezarın yanı sıra, mezarlıkta gerçekleştirilen çalışma sonrasında yaklaşık 300 adet niteliksiz mezar bulunmuştur.

Mezarlıktaki kabirlerin büyük bir kısmı Tillo'daki önemli şahsiyetlerden birisi olan Sultan Memduh (1761-1847)'un soyundan gelenlere aittir. Ayrıca Sultan Memduh'un sevenleri (muhibbi) ile müritlerinin de kabirler mezarlık içinde yer almaktadır.

2018 yılı içerisinde mezarlık alanında gerçekleştirilen kurtarma kazısında toplamda 40 adet mezar sanat tarihi disiplini içinde ele alınmıştır. Kabirlerdeki Arapça yazıların transkripsiyonu yapılmıştır.

Tespit edilen, ancak 2018 yılı içinde ele alınamayan kabirler 2019 yılı kazı sezonuna ertelenmiştir. Bu bağlamda da eksik kabirler ile bunların üstündeki Arapça yazıların transkripsiyonu 2019 kazı sezonu sonunda tamamlanacaktır. Tespiti yapıp da müdahale edilen kabirlere ait autocad çizimlerin bir kısmı yapılmış olup, diğerleri hala devam etmektedir.

2018 yılında tespit edilip de restorasyonu yapılmayan mezarlar, 2019 yılında ele alınacaktır. Özellikle kırık mezarların eksik parçaları tespit, edilen kırık mezar taşlarının içinde seçilip yerlerine konulacaktır.

Mezarlık içinde muhtelif yerlerde tespit edilen ve mezarlığın kuzeydoğu alanına istiflenen şahide/pehlelelere ait 154 tane taş parçasının orijinal yerlerine yerleştirilmesi (tütleme), temizliği, restorasyon ve konservasyonu 2019 yılında devam edilecektir.

KAYNAKÇA

ALPER, Mehmet Cabir, *Aydınlar (Tillo)'daki Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2012.

BORAN vd.; *Tillo'daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2013.

MUTLU, Mehmet, *Siirt Mezar Taşları*, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006.

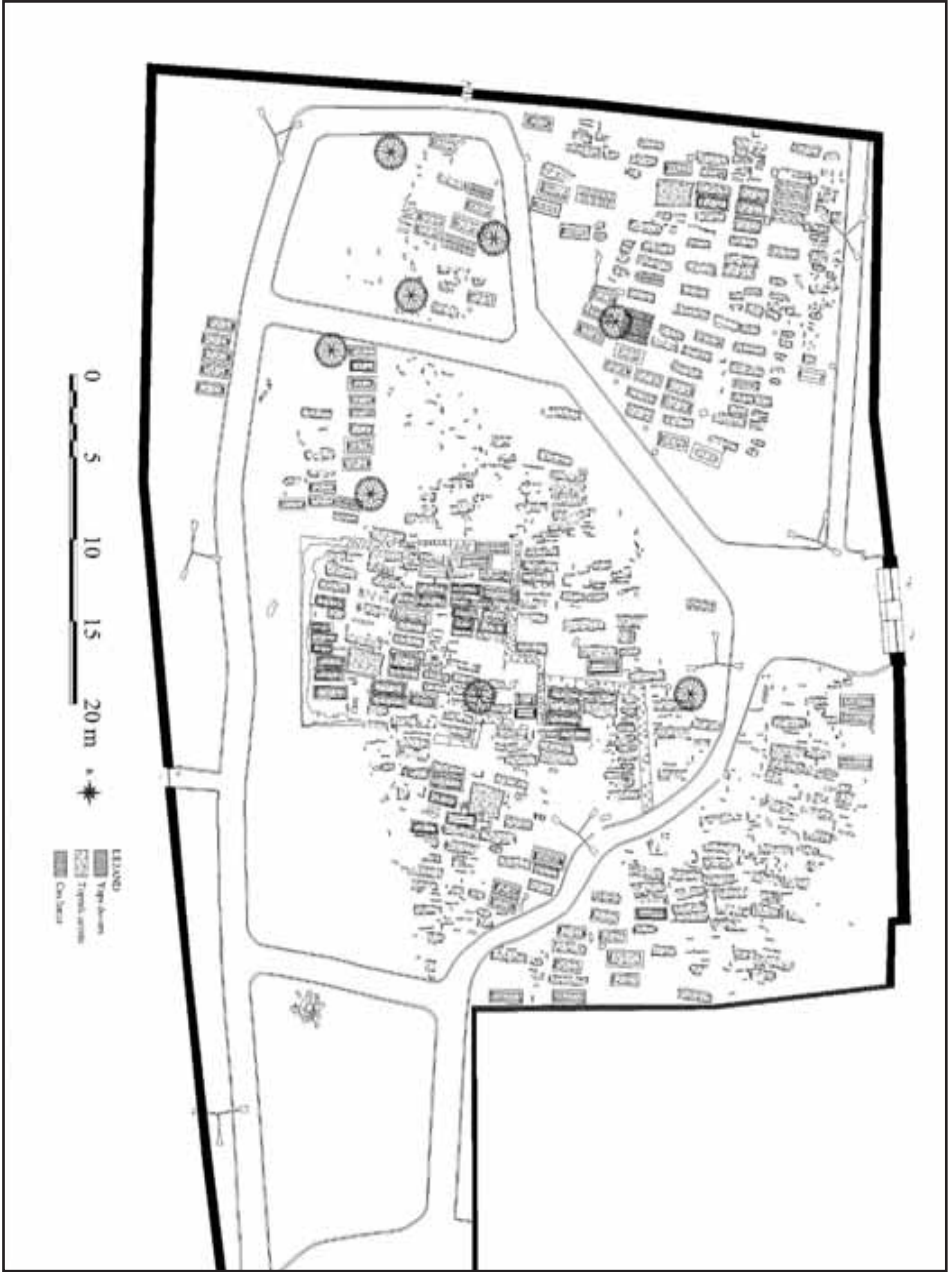
Çizim 1: Tillo tarihi mezarlık alanı rölöve planı (kazı ve restorasyon öncesi).

Resim 1: Mezarlığın kazı öncesi durumu.

Resim 2: Mezarlığın kazı esnasındaki durumu.

Çizim 2: Tillo tarihi mezarlık alanı rölöve planı (kazı ve restorasyon sonrası).

Resim 3: Mezarlığın kazı ve restorasyon sonrası durumu.

Resim 4: Şahide kaideye yerleştirilirken uygulanan yöntemler.

Resim 5: Müdahale öncesi durum.

Resim 6: Müdahale sonrası durum.

Resim 7: Mezarlıktaki orta alanın batısındaki duvarın kazı öncesi durumu.

Resim 8: Mezarlıktaki orta alanın batısındaki duvarın kazı ve restorasyon sonrası durumu.

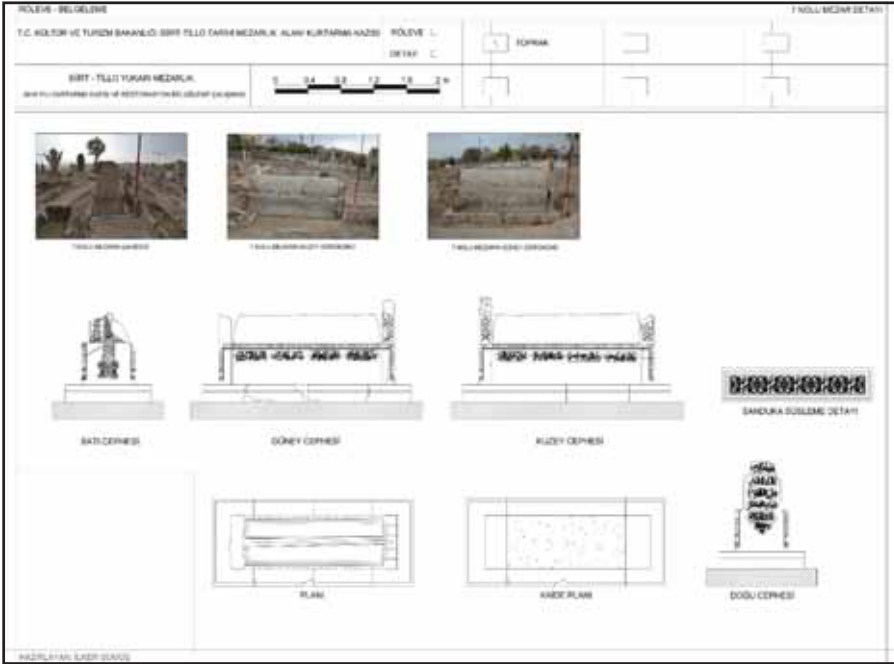
Resim 9: Mezarlık orta alanın güneyindeki “s” formundaki duvar.

Resim 10: Baldaken yapı kazı öncesi durum.

Resim 11: Baldaken yapı kazı sonrası durum.

Çizim 3: 1288/1871 Tarihli mezar.